

Bojan Cvelfar, *Srbska pravoslavna cerkev na Slovenskem med svetovnima vojnama.*

Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, zbirka Razpoznavanja = Recognitiones 31, Ljubljana 2017, 554 strani.

Knjiga Bojana Cvelfarja, ki je izšla konec leta 2017, pogloblja poznavanje pravoslavja na Slovenskem in zapolnjuje vrzel v strokovnih tekstih na to temo. Neraziskanost in pomanjkanje relevantne literature o neki temi lahko vzamemo kot resno pomanjkljivost in oviro pri raziskovanju, lahko pa v tem – kot avtor – uzremo priložnost in izziv za zahtevno, a tudi hvaležno in zadovoljujoče oranje ledine.

Po Cvelfarjevih besedah ga je v izbor teme njegovega raziskovanja prepričalo več dejavnikov – eden izmed odločilnih je bila odmevna razstava *Zgodovinskega arhiva Celje o porušenih celjskih cerkvah* (V hiši mojega očeta je mnogo bivališč, 2003), ki je razkrila dotlej še neznane vire za zgodovino pravoslavne cerkvene občine v Celju, z njihovim izdajanjem in interpretacijo pa je nadaljeval s kritično izdajo *Kronike Srbske pravoslavne parohije v Celju*, napisane leta 1937 (2010).

Pričujoče delo je seveda veliko obsežnejša in zahtevnejša sinteza, ki temelji na večletnem raziskovalnem popotovanju med knjižnicami in arhivi v Sloveniji, Srbiji in na Hrvaškem, ki hranijo arhivsko zapuščino in periodiko o delovanju treh pravoslavnih cerkvenih občin v Sloveniji (Ljubljana, Maribor in Celje), ki jim je posvečena monografija.

Umestitvi v čas in prostor ter seznanitvi z glavnimi poudarki zgodovine vzhodne (zlasti srbske) cerkve je posvečeno uvodno pregledno poglavje, ki tudi popolnemu laiku odstre pogled v strukturo (hierarhija, terminologija), zgodovino in delovanje (premoženje, financiranje) pravoslavne cerkve. Zasnova uvodnega poglavja je izčrpna, a ravno dovolj obsežna, da bralca, ki ga prvenstveno zanima osnovna tema monografije, na prehod k bistvu ne pusti čakati predolgo.

Časovni okvir glavnega dela tega zgodovinskega pregleda je namreč omejen z letnicama 1918 in 1941, ko je z velikim zedinjenjem in življenjem v Kraljevini SHS (Jugoslaviji) delovanje srbske pravoslavne cerkve (SPC) opazneje poseglo tudi v slovenski prostor, ki ga je dotlej brez konkurence obvladovala RKC. Tako SPC kot RKC sta se po velikem zedinjenju znašli v vlogah, ki ju nista bili vajeni – vsaka zase sta bili dotlej namreč monopolni instituciji (RKC na področjih bivše Avstro-Ogrske, SPC v Srbiji), po letu 1918 pa sta se morali sprijazniti z dejstvom, da bosta morali svoj vpliv deliti. Zedinjenje se je z nekaj pretresi zgodilo tudi v samem pravoslavju – SPC so se kasneje priključile tudi bosanska, črnogorska, vojvodinska in makedonska pravoslavna cerkev ter se oblikovale kot »državna« Avtokefalna združena pravoslavna cerkev Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Nov državni okvir s pravoslavno dinastijo, državnim aparatom in vojaškim vrhom, ki so moralno in materialno podpirali pravoslavje (čeprav sta bili tako v vidovdanski kot v oktroirani ustavi država in cerkev ločeni), je omogočil, da nekaj tega zmagovitega duha zanese tudi v Slovenijo, kjer so (razen posameznih vasi v Beli krajini) bili pravoslavni verniki dotlej precej redko posejani. Vse tri obravnavane pravoslavne občine imajo kar nekaj skupnih potez – v vseh so (še pred njihovo formalno ustanovitvijo) opravljali dušnopastirsko službo vojaški duhovniki, prostor za bogoslužje so našli v vojaških kapelah – in pogosteje kakor v katoliških najemali prostor za svojo liturgijo v evangeličanskih cerkvah. Pa še nekaj je zanimivo: Vse omenjene cerkvene občine je v 30. letih preteklega stoletja zaznamovalo slovensko »razkolništvo«, ko so si posamezni laiki, združeni v Bratstvo pravoslavnih Slovencev (sicer neuspešno), prizadevali »slovenizirati« pravoslavje v Sloveniji (s slovenskimi duhovniki vred). Kljub ločitvi cerkve od države in nerazrešenemu položaju posameznih cerkva znotraj kraljevine (namesto medverskega zakona so konec 20. in v začetku tridesetih let 20. stoletja

sprejeli parcialne ustave za posamezne veroizpovedi, konkordat z RKC pa je nasedel v parlamentu), je v vladi med letoma 1918 in 1929 sedel tudi minister ver, liturgije najpomembnejših veroizpovedi pa so bile vključene v življenje države, šole in vojske. Prav teh manifestacij se avtor dotakne pri obravnavi vseh treh cerkvenih občin. Pri številčnosti, odmevnosti in blišču posameznih pravoslavni manifestacij je seveda prednjačila Ljubljana kot središče oblasti in kasneje banovine, čeprav je tudi Celje – še posebej po dograditvi cerkve sv. Save – gostilo kar nekaj pomembnih verskih dogodkov (1933. dva sabora pravoslavni duhovnikov in leta 1935 1. kongres pravoslavni Slovencev). Pravoslavna cerkev je z naklonjenostjo gledala na zanimanje Slovencev za pravoslavje (sodelovanje pri obredih in na prireditvah) in tudi prestop katoličanov, čeprav se je zavedala, da gre pri večini »prestopnikov« za oportunistem in karierizem sicer versko mlačnih ljudi. Svojim vernikom se je želela približati vsepovsod – skrbela je za versko dejavnost v bolnišnicah, sanatorijih in zdraviliščih (Rogaška Slatina, Golnik, Vurberk), duhovno oskrbo pa je nudila tudi v zaporih (Begunje, Maribor). Vseprisotnost pravoslavja v javni sferi je bila zaslužna za dejstvo, da se je število vernikov med vojnama najbolj povečalo prav v pravoslavni cerkvi, kar je seveda motilo prej monopolno RKC, ki je (pogosto privoščljivo) spremljala razmere med pravoslavni verniki in duhovniki, še zlasti tedaj, ko so v javnost prišle za vero in cerkveno organizacijo neprijetne informacije.

Kljub nekakšnemu »državnemu« statusu pravoslavja pa so imeli v obravnavanih mestih pri formiranju cerkvenih občin in zlasti gradnji cerkva nemajhne težave, ponekod povezane s prostorsko umestitvijo, povsod pa z zbiranjem potrebnih sredstev – še najlažje je šlo v Celju, ki je svojo pravoslavno cerkev dočakalo leta 1932, vendar so jo Nemci, tako kot mariborsko – še nedokončano, porušili ob začetku vojne. Arhitekt vseh treh cerkva je bil Momir Korunović. Z drugo svetovno vojno, ki je zarezala v pravoslavje na Slovenskem globoke rane, Cvelfar tudi zaključil svojo monografijo, ki tako po tematiki kakor zasnovi pripada v slovensko historiografijo pomembno obogatitev in osvetlitev (pre)dolgo spregledane teme, ki je v številnih elementih precej več, kakor »zgolj« zgodovina vere.

Aleksander Žižek

Dekade: sedemdeseta 1970–1979, Celje.

Avtorji prispevkov: Bojana Aristovnik, Borut Batagelj, Bojan Himmelreich, Sonja Jazbec, Jože Kranjec, Anja Prša, Vesna Sirk, Hedvika Zdovc, Aleksander Žižek; urednika: Borut Batagelj, Vesna Sirk, Zgodovinski arhiv Celje, 2017, 120 strani.

V letu 2017 je Zgodovinski arhiv Celje (ZAC) med drugim izdal tudi katalog k razstavi *Dekade: sedemdeseta 1970–1979, Celje*. Razstava je bila na ogled v razstavišču Zgodovinskega arhiva Celje od decembra 2017 do konca maja 2018.

»Z obravnavo sedemdesetih let 20. stoletja v luči arhivskega gradiva Celja in okolice prihajamo na polovico serije *Dekade*«, pravi idejni avtor projekta Borut Batagelj. Serijo je ZAC začel že leta 2015, in sicer z obravnavo devetdesetih. Projekt se bo zaključil s petdesetimi – dekada, ko je bil Zgodovinski arhiv Celje ustanovljen.

Katalog je razdeljen na več poglavij, ki obsegajo vsa pomembnejša področja človekovega življenja in delovanja. Avtorji kataloga in razstave so arhivisti ZAC, ki so pripravili prispevke s področij, s katerimi se tudi poklicno ukvarjajo.

Hedvika Zdovc v katalogu popisuje področje uprave, v njenem prispevku pa izvemo, da je Skupščina občine Celje leta 1971 sprejela nov statut, ustanovila kar 20 samoupravnih interesnih skupnosti, t. i. SIS-ov na vseh pomembnejših

